

УДК: 37. 037

Вадим Володимирович КОВАЛЬ, Вадим Вадимович КОВАЛЬ

**ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ ПРОФТЕХУЧИЛИЩ:
ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ**

Резюме. Проаналізовані історичні і теоретичні основи розвитку фізичного виховання кваліфікованих робітників в Україні визначена специфіка фізичного виховання професійно-технічних навчальних закладах, пов'язана з професійною спрямованістю та віковими особливостями розвитку учнів.

Ключові слова: фізичне виховання, професійно-спрямована фізична підготовка, професійно-прикладна фізична підготовка.

Постановка проблеми. Одним з основних факторів, що сприяє соціалізації молоді є професійне становлення особистості – процес занурення у професійне середовище, засвоєння правил, норм та вимог професійної діяльності.

Різновидом фізичного виховання є професійно спрямоване, яке має забезпечувати характер і той рівень фізичної готовності, який потрібний молодій людині в конкретному виді трудової діяльності. Зміст професійно спрямованого фізичного виховання зумовлений вимогами до особистості фахівця, насамперед до його фізичної і психічної підготовленості, які у свою чергу тісно пов'язані із специфікою професійної діяльності. У процесі професійно спрямованого фізичного виховання в навчальних закладах професійно-технічної освіти з метою формування фізичних якостей працівника, важливих для обраного виду трудової діяльності, здійснюється спеціалізована фізична підготовка, яку прийнято називати професійно-прикладною фізичною підготовкою.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку професійно-прикладної фізичної підготовки молоді і зокрема учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти не є новою. Багато змістовних та методологічних аспектів цього питання опрацьовано у роботах Л.П. Матвєєва, Р.Т. Раєвського, Ю.М. Антошківа, С.В. Халайджі, О.І. Подлесного, І.Г. Бондаренко, Р.В. Римика, В.А. Кабачкова, С.А. Полієвського, А.М. Горчакова, В.В. Белиновича, В.О. Шевцова та ін.

Використання засобів фізичної культури, яке сприяло засвоєнню виробничих професій, було введено у професійну школу ще в 1891 р. П.Ф. Лєсгафтом, який зазначав: «Впроваджуючи фізичну освіту в професійну школу, ми маємо на увазі досягти мистецтва в ремеслі» [2, 3]. Теорію професійної спрямованості фізичного виховання розвивав послідовник П. Ф. Лєсгафта професор В. В. Гориневський, педіатр, гігієніст, один з перших учених в галузі фізичного розвитку та виховання, лікарського і педагогічного контролю, який створив концепцію професійно профільованого фізичного виховання.

Перші кроки до створення системи фізичних вправ, направлених на підготовку молоді до праці, були зроблені в 1923 р. У першій програмі фізичного виховання і трудових навичок пролетарської культури, розробленій А.А. Зікмундом, здійснена спроба надати фізичному вихованню професійно-трудова (прикладна) спрямованість. Основні недоліки цієї програми полягали в тому, що в ній рекомендувалося замінити фізичні вправи імітацією трудових рухів або стандартними робочими прийомами і позами [5, 56].

І.В. Соколовим (1902-1974 рр.) (працював у Центральному інституті праці (ЦІП) при Всесоюзній центральній раді професійних спілок (ВЦРПС)) були підготовлені організаційно-методичні розробки з питань професійної спрямованості фізичної підготовки: «Система трудової гімнастики». Однак запропонована ним система була недостатньо ефективною для фізичного виховання, оскільки фізичні вправи також підмінялися імітацією трудових рухів і навчанням типових робочих прийомів.

Основним напрямом діяльності ЦІПа були проблеми раціоналізації прийомів і методик праці, підготовки робітничих кадрів. ЦІП розробив на основі доктрини «трудова установка» О.К. Гастєва оригінальну технологію професійного навчання – «систему ЦІПу», орієнтовану на стандартизовану, прискорену, програмовану і масову підготовку кваліфікованих робітників. Ця система була заснована на основі поділу операцій на прийоми і рухи та добори і засвоєнні робітниками певних, раціональних трудових прийомів виготовлення продукції. Система ЦІПа використовувалася у підготовці інструкторів виробничого навчання, промислових адміністраторів, військових кадрів та інших, а також під час створення програм для шкіл ФЗУ і профшкіл [7].

Розроблені ЦІПом форми рухової культури з'явилися прототипом сучасної виробничої гімнастики і професійно прикладної фізичної підготовки. Методичні матеріали, напрацьовані ЦІПом, за наявності ряду хибних положень стали вихідними для подальшої розробки цього напрямку в системі фізичного виховання.

Постановка завдання. Завдання створення фізичної підготовки з урахуванням професійного профілю майбутніх фахівців набувало ваги в перших державних програмах з фізичного виховання для технічних навчальних закладів. Так, у «Типовій програмі і матеріалах з фізичної культури для вищих навчальних закладів, технікумів та робфахів» 1931 р., у складанні якої взяли участь відомі фахівці фізичного виховання та лікарі В.В. Гориневський, Л.В. Геркан та ін., вказувалося на необхідність деталізації програм для окремих галузей освіти. Починаючи з 1959 р. необхідність професійно-прикладної фізичної підготовки була відображена у програмах фізичного виховання усіх видів професійно-технічної школи, у тому складі і в закладах підготовки робітничих кадрів. У програмах фізичного виховання учнів професійно-технічних училищ (1959р., 1960р., 1963р.) вказувалося на необхідність здійснювати фізичне виховання з урахуванням особливостей праці майбутніх фахівців [2, 5].

© Вадим Володимирович Коваль, Вадим Вадимович Коваль, 2016

Виклад основного матеріалу. Однак практичні рекомендації з ППФП вперше з'явилися лише у «Програмі фізичного виховання учнів міських та сільських професійно-технічних училищ (із рекомендаціями з професійно-прикладної фізичної підготовки)», яка в 1971 р. була видана Державним комітетом Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти та затверджена Постановою Президії Центральної Ради ВДСТ «Трудові резерви» №27 від 3 травня 1972 р. [5].

Такі рекомендації з професійно-прикладної фізичної підготовки учнів міських та сільських професійно-технічних училищ (1971 р.) були підготовлені В.А. Кабачковим, С.А. Полієвським, А.Н. Шелудьковим. У розробці використовувалися матеріали науково-методичної ради ЦР ВДСТ «Трудові резерви» (опорні пункти), Всесоюзного науково-дослідного інституту фізичної культури та інших організацій, що працювали над темою «Фізичне виховання учнів системи профтехосвіти», в також науковців В.В. Беліновича, Д.Н. Васьківського, В.І. Жигачова, Р.І. Жученко, Г.М. Кедрової, Г.А. Коваль, Г.П. Маркової, Р.І. Михайлової, Б.С. Паригіна, Р.Т. Раєвського, Н.Я. Сидоренко.

В усіх наступних програмах з фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти, які були прийняті у 1977р., 1982р., 1986р. та у 1989 р., передбачені рекомендації з професійно-прикладної фізичної підготовки з відповідним коригуванням форм, засобів ППФП та поповненням класифікації опрацьованих робітничих професій.

Вагомий внесок у становлення та розвиток ППФП у навчальних закладах професійно-технічної освіти внесли вчені В.В. Белінович, С.А. Полієвський та В.А. Кабачков. Так, у 1964 р. при Центральній раді Всесоюзного добровільного товариства «Трудові резерви» під керівництвом доктора педагогічних наук В. В. Беліновича була утворена науково-методична рада з фізичного виховання учнів ПТУ. Відділ фізичного виховання ВДСТ «Трудові резерви» за безпосередньою участю НМР організував опорні пункти науково-дослідної та методичної роботи, одними з основних завдань яких були розробка системи професійної фізичної підготовки майбутніх молодих робітників, узагальнення та поширення передового досвіду роботи з розвитку фізичної культури та масового спорту в професійних училищах різного профілю. Саме у цей період В.В. Белінович зробив одне з перших науково-теоретичних обґрунтувань професійно-прикладної фізичної підготовки молоді. Він відмічав, що зміст професійно-прикладної фізичної підготовки має складати звичайні фізичні вправи і види спорту. Професійно-прикладна фізична підготовка має бути органічною частиною загальної програми фізичного виховання і здійснюватися не відокремлено, а в єдності та взаємозв'язку із загальними завданнями фізичного виховання.

Особливе значення для розвитку ППФП у навчальних закладах професійно-технічної освіти мали чисельні наукові розробки щодо професійної прикладності фізичного виховання вчених С.А. Полієвського і В. А. Кабачкова, які були учнями В.В. Беліновича. Зокрема монографія згаданих вчених «Професійно-прикладна фізична підготовка учнів у середніх ПТУ». У 1982 р. монографія була відзначена золотою медаллю Комітету з фізичної культури та спорту при Раді Міністрів СРСР, як краща науково-методична робота року з фізичної культури і спорту [6].

В.А. Кабачков та С.А. Полієвський в основу своєї концепції поклали наступні складові: теорію закономірностей переносу тренуваності та адаптації організму людини як природно-наукової основи професійно-прикладної фізичної підготовки; характеристику і класифікацію професій у поєднанні із завданнями професійно-прикладної фізичної підготовки; добір видів спорту та їх елементів для професійно-прикладної фізичної підготовки; добір фізичних вправ для розвитку професійно важливих якостей.

У своїх наукових розробках В.А. Кабачков та С.А. Полієвський відзначали, що застосування засобів фізичної культури та спорту для професійної підготовки має ґрунтуватися на явищі «переносу тренуваності». При цьому має використовуватися ефект тренувань в одних видах діяльності для покращення результатів інших, які спеціальному тренуванню не піддавалися. У поняття «переносу тренуваності» вкладалися поняття переносу як фізичних якостей, так і рухових навичок [2, 24]. Аналізуючи теорію переносу рухових навичок, зазначимо, що в основі механізму впливу занять фізичними вправами на позитивну професійну діяльність лежить явище переносу навичок та вмій, сформованих в одному виді людської діяльності в іншу.

Наступною складовою концепції В.А. Кабачкова та С.А. Полієвського є професіограма. На думку авторів цієї концепції, прикладність фізичного виховання має базуватись на професіографії – сукупності всіх знань, які відносяться до описово-технічної та психофізіологічної характеристик різних професій.

Кінцевим підсумком професіологічного дослідження В.А. Кабачкова та С.А. Полієвського стало виявлення завдань ППФП. Вченими були створені професіограми основних груп професій та відповідні їм за метою ППФП, які можна було розповсюдити на всі споріднені професії.

Наступним етапом формування дієвої моделі ППФП в закладах професійно-технічної освіти, на думку В.А. Кабачкова та С.А. Полієвського, були визначення та добір професійно-прикладних видів спорту та їх елементів, що важливо і на сучасному етапі розвитку суспільства. Вченими був запропонований рекомендаційний перелік видів спорту, які мали професійну прикладність для основних професій народного господарства: наприклад, для професії вугільної та гірничорудної промисловості – машиніста вугільного комбайна – гімнастика, боротьба, баскетбол [2, 75].

Одночасно, В.А. Кабачковим та С.А. Полієвським були опрацьовані фізичні вправи та методичні прийоми, які на їх думку є ефективним засобом розвитку та вдосконалення професійно важливих фізичних якостей та психологічних функцій. Ці вправи призначалися для застосування у всіх формах організації занять з ППФП, які передбачені програмою фізичного виховання учнів у закладах професійно-технічної освіти.

У своєму методичному посібнику «Професійно прикладна фізична підготовка учнів у середніх ПТУ» В.А. Кабачков та С.А. Полієвський опрацювали і дали перелік вправ з методикою їх виконання, а саме: вправи в русі, вправи на гімнастичній лавці, вправи на гімнастичній стінці, вправи для розвитку дихального апарату, вправи на виховання стійкості організму до теплових впливів, вправи на розвиток гнучкості тощо [2, 79].

На основі створених професіограм для професійно-прикладної фізичної підготовки, відповідних їм завдань ППФП, а також добору видів спорту, їх елементів та фізичних вправ для ППФП автори опрацювали практичні рекомендації для конкретних робітничих професій.

У «Програмі фізичного виховання учнів міських та сільських професійно-технічних училищ (із рекомендаціями з професійно-прикладної фізичної підготовки)», яка була видана у 1971 р. В.А. Кабачковим та С.А. Полієвським, були запропоновані рекомендації ППФП з 9 видів робітничих професій, складених за розробленою ними схемою [5, 128].

Враховуючи незавершеність та неповноту класифікації рекомендацій ППФП за професіями, в програмі фізичного виховання учнів ПТУ 1977 р. професії були згруповані за ознакою галузі народного господарства і усього було виділено 9 професійних груп [2, 59].

Підсумком роботи стала класифікація робітничих професій для нової програми фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти 1981 р. Класифікація була розроблена Всесоюзним науково-дослідним інститутом професійно-технічної освіти і складається з 7 груп професій, об'єднаних за ознаками, основними з яких були фізичні якості, робочі рухи та пози, професійно важливі аналізаторні функції, психофізіологічні якості та гігієнічні фактори праці [2, 61].

У Комплексній програмі фізичного виховання учнів середніх професійно-технічних училищ 1986 р., затвердженій Держаним комітетом Ради Міністрів СРСР з професійно-технічної освіти та Центральною Радою ВДСТ «Трудові резерви», були запропоновані рекомендації ППФП з 10 груп робітничих професій [3, 48].

Програми з професійно-прикладної фізичної підготовки склалися із врахування загальних вимог для всіх професій і спеціальних вимог, що впливають з особливостей характеру майбутньої професійної діяльності учнів.

Професійно-прикладна фізична підготовка ґрунтувалася на системі прикладних фізичних вправ. Залежно від завдань ППФП фізичні вправи в програмах фізичного виховання учнів ПТУ поділялися на наступні групи: профільовані загальнорозвиваючі вправи, підготовчі вправи, підвідні вправи, вправи в фонових діях, вправи типу робочих дій [4]. Таким чином, створена система ППФП для навчальних закладів професійно-технічної освіти була спрямована на формування в учнів усвідомлення необхідності підготовки до майбутньої трудової діяльності, прищеплення їм спеціальних знань, рухових навичок і фізичних якостей прикладного характеру відповідно профілю майбутніх фахівців.

Перед прикладною фізичною підготовкою в професійно-технічних училищах ставилися відповідні завдання, які виконувалися на навчальних заняттях з фізичного виховання (уроках) під час проведення фізкультурних заходів у режимі навчального і робочого дня, у процесі масових фізкультурно-оздоровчих (ранкова гігієнічна гімнастика, гімнастика до занять, фізкультурна пауза) і спортивних заходів. Для виконання завдань прикладної фізичної підготовки було рекомендовано використовувати всі форми організації занять фізичними вправами та здійснювати їх у єдності з іншими завданнями фізичного виховання.

У програмах з фізичного виховання учнів ПТУ з метою організації прикладної фізичної підготовки було рекомендовано наступне: включати в програму занять прикладні вправи; відводити більшу частину навчального часу на найбільш вагомій в прикладному значенні групі вправ; проводити спеціальні заняття з прикладних вправ; вести заняття так, щоб можна було виконувати і завдання прикладної фізичної підготовки; застосовувати методи навчання і тренування, відповідні прикладним завданням; надавати перевагу масовим фізкультурним та спортивним заходам, які можна використовувати з прикладною метою [5, 104].

Для вимірювання розвитку фізичних якостей, необхідних для професійної діяльності користувалися пробами, призначеними для масового обстеження і для визначення якісних особливостей рухової діяльності. Проводити їх рекомендувалося в такому порядку: проба на силу, гнучкість, швидкість, швидкісно-силових якостей, м'язову витривалість.

Висновки. Отже, наукове дослідження дає можливість стверджувати, що професійно спрямоване фізичне виховання в закладах підготовки робітничих кадрів як різновид фізичного виховання учнівської молоді було обов'язковим компонентом комплексного процесу формування соціального та професійного потенціалу майбутнього кваліфікованого робітника і вважалось необхідним для включення його у соціальне оточення з метою ефективної професійної самореалізації. Професійно спрямоване фізичне виховання мало забезпечувати відповідний рівень фізичної готовності, потрібний молодій людині в конкретному виді майбутньої трудової діяльності.

У процесі професійно спрямованого фізичного виховання в навчальних закладах професійно-технічної освіти з метою формування фізичних якостей працівника, важливих для обраного виду трудової діяльності, здійснювалася спеціалізована фізична підготовка, яку прийнято називати професійно-прикладною фізичною підготовкою.

Основними факторами, які обумовлювали завдання, зміст та структуру професійно-прикладної фізичної підготовки учнів у закладах професійної підготовки робітничих кадрів були види, форми, умови і характер праці; режим праці та відпочинку; особливості динаміки працездатності працівників у процесі трудової діяльності; характер професійних захворювань.

Так, В.А. Кабачков та С.А. Полієвський створили унікальну модель ППФП учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти, на основі створених ними професіограм професійно-прикладної фізичної

підготовки, відповідних завдань ППФП, а також добору відповідних видів спорту, їх елементів та фізичних вправ для ППФП, розробили практичні рекомендації для конкретних робітничих професій.

Рекомендації з ППФП для різних робітничих професій розроблені за концепцією В.А. Кабачкова та С.А. Полюєвського, починаючи з 1971 р., були включені до усіх програм з фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти та стали теоретико-методичною основою професійно спрямованого фізичного виховання у підготовці фахівців робітничих професій.

Отже, фізичне виховання учнів навчальних закладів системи профтехосвіти України у досліджуваній історичній період базувалося на відповідних організаційно-диференційованих та особистісно-зорієнтованих психолого-педагогічних технологіях, які були побудовані з урахуванням вікових особливостей розвитку означеної категорії осіб. Саме це надавало можливість отримувати позитивні результати в процесі формування фізичної підготовленості майбутніх кваліфікованих працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кабачков В.А. Профессиональная направленность физического воспитания в ПТУ / В.А. Кабачков, С.А. Полюевский. – М.: Высшая школа, 1991. – 222 с.
2. Кабачков В.А. Профессионально-прикладная физическая подготовка учащихся в средних ПТУ: метод. пособие / В.А. Кабачков, С.А. Полюевский. – М.: Высш. школа, 1982. – 176 с. – (Проф.-техн. образование).
3. Комплексная программа физического воспитания учащихся средних профтехтехнических училищ / Госком СССР по проф-тех. образованию, Центральный совет ВДСО «Трудовые резервы». – М., 1986. – 72 с. [Научная педагогическая библиотека имени К.Д. Ушинского арх. № 86-1864-21 377.1-12 К-637].
4. Присяжнюк С.І. Фізичне виховання: навч. посібник для студ., викладачів та мед працівників кафедр фіз. вих. аграрних вищ. навч. закладів / С.І. Присяжнюк; МОН України. Нац. аграр. ун-т. – К.: ЦУЛ, 2008. – 502 с.
5. Программа физического воспитания учащихся городских и сельских профессионально-технических училищ (с рекомендациями по профессионально-прикладной физической подготовке) / Гос. ком. СМ СССР по проф. – тех. образованию, Центр. совет ВДСО «Трудовые резервы». – М.: Трудовые резервы, 1971. – 166 с. [Научная педагогическая библиотека имени К.Д. Ушинского арх. №942295 / 377.1 П 784].
6. <http://ur.sportufo.ru/trudrezervy.html>. (сайт державного громадського фізкультурно-спортивного об'єднання «Ю.Р.»). – Назва з екрану.
7. <https://ru.wikipedia.org> (сайт електронної енциклопедії). – Назва з екрану.

ВАДИМ ВЛАДИМИРОВИЧ КОВАЛЬ, ВАДИМ ВАДИМОВИЧ КОВАЛЬ. ПРОФЕСІОНАЛЬНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧЕСКА ПІДГОТОВКА УЧАЩИХСЯ ПРОФТЕХУЧИЛИЩ: ІСТОРИЧЕСКИЙ ОПЫТ И СОВРЕМЕННЫЕ УСЛОВИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Резюме. Проанализированы исторические и теоретические основы развития физического воспитания квалифицированных рабочих в Украине и определена специфика физического воспитания в профессионально-технических учебных заведениях, связанная с профессиональной направленностью и возрастными особенностями развития учащихся.

Ключевые слова: физическое воспитание, профессионально-направленная физическая подготовка, профессионально-прикладная физическая подготовка.

VADYM VOLODYMYROVYCH KOVAL, VADYM VADYMOVYCH KOVAL. PROFESSIONALLY-APPLIED PHYSICAL TRAINING OF THE VOCATIONAL SCHOOLS STUDENTS: HISTORICAL EXPERIENCE AND MODERN TERMS OF USAGE

The summary. The historical and theoretical backgrounds of the qualified workers' physical education in Ukraine are analysed. The specifics of physical education in vocational schools connected with professional orientation and age peculiarities of students' development is determined.

Key words: physical education, vocational-oriented physical training, professionally-applied physical conditioning.

Рекомендовано до друку.

Д-р. пед. наук, проф., дійсний член АПСН С.В. Лісова.

Одержано редакцією 02.02.2016 р.

УДК: 378. 091. 2

З.М. ШЕВЦІВ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Резюме. У статті обґрунтовано теоретичні засади визначення інклюзивної педагогіки, визначено її категорії та завдання. Розкрито умови, які забезпечують інклюзивну діяльність вчителя початкових класів, визначено функції та напрями соціально-педагогічної діяльності, дано характеристику дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна педагогіка, соціально-педагогічна діяльність, діти з особливими освітніми потребами.

© З.М. Шевців, 2016